

Pitanje poslijeratnih granica Poljske i Jugoslavije u odnosima dviju država (1945-1946)

U razdoblju između 1945. i 1946. i Poljska i Jugoslavija borile su se za preoblikovanje svojih zapadnih granica. Politici beogradskih vlasti ključno je bilo zadržati Trst, dok se varšavska vlada borila za trajni povratak Vraćenog teritorija domovini. Ipak, stvar se komplicirala ponajprije zbog toga što je Čehoslovačka pretendirala na nekadašnju njemačku Šlesku (Kłodzko, Koźle, Głubczyce, Racibórz, Krkonoše). Osim toga, poljsko-čehoslovački odnosi su i tako već bili napeti zbogavnog graničnog sukoba na području Spiša i Orave te Cieszyńskie Šleske (Zaolzie). S ciljem ublažavanja situacije, u poljskoj se diplomaciji pojavila koncepcija tzv. slavenske arbitraže, za čijeg je čelnika predložen Josip Broz Tito. Poljska strana pokušala je utjecati na Tita za vrijeme njegovog službenog posjeta Poljskoj u proljeće 1946. godine. Jugoslavenski se vođa u odnosima s poljskom stranom neslužbeno opredijelio za stav koji je zauzela Varšava. Učinio je to prije svega zato što mu je bilo stalo do toga da na pariškoj mirovnoj konferenciji Poljska podupre jugoslavenske teritorijalne pretenzije na nekadašnja talijanska područja. Osim toga, jugoslavenska je propaganda u tom cilju iskoristila uzvraćen posjet poljske delegacije Jugoslaviji u jesen 1946. Bez obzira na brojna obećanja potpore s poljske strane, Tito je vrlo pažljivo pristupao cijeloj situaciji i iščekivao stav Staljina. Općenito su i SSSR i Jugoslavija zagovarali održavanje statusa quo, tj. priznavanje nekadašnje njemačke Šleske Poljacima, a ostavljanje Zaolzia unutar granica Čehoslovačke.

Ključne riječi: Jugoslavija, poslijeratne granice Poljske, Tito, poljsko-čehoslovački sukob, Vraćeni teritorij

Na prijelazu iz 1945. u 1946. komunisti u Poljskoj i Jugoslaviji pripremali su se za potpuno preuzimanje vlasti. Osim što su planirali ukloniti opoziciju, veliku su važnost pridavali gospodarskoj situaciji i teritorijalnom obliku nove države. Ti čimbenici postali su temelj zbližavanja Poljske i Jugoslavije.

Vlada Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ) priznala je 30. ožujka 1945. Privremenu vladu Republike Poljske (*Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej / RzTRP*).

Sljedećeg je dana, prema načelu uzajamnosti, poljska vlada priznala novu jugoslavensku vladu. To je označilo početak uspostave diplomatskih odnosa između „lublinske“ Poljske¹ i „avnojske“ Jugoslavije te je uskoro došlo do imenovanja veleposlanika.²

Poljska i Jugoslavija željele su što prije ozakoniti novi oblik odnosa budući da tada još nisu u potpunosti imale uređene granice. Beogradske su vlasti osobito računale na potporu Poljske u vezi određivanja poslijeratne granice s Italijom i Austrijom, što je bilo povoljno za Jugoslaviju. Najosjetljivije je ovdje bilo pitanje budućnosti Trsta. Međutim, Poljska je računala na potporu Jugoslavije u ustaljenju granice na Odri i Lužičkoj Nisi. Situacija je postajala sve kompliciranija jer su u poslijeratnoj Europi počele rasti napetosti između zapadnih sila i SSSR-a. Te proturječnosti ubrzo su dovele do hladnoga rata.³

U proljeće 1945. godine u odnosima između Poljske i Čehoslovačke izbio je spor oko oblika granice između tih država. Spor se nije ticao samo Spiša i Orave, već prije svega ključne točke poljsko-čehoslovačkih odnosa – Cieszyńske Šleske (Zaolzia). Da stvar bude gora, čehoslovačke su vlasti počele pretendirati i na nekadašnja područja njemačke Šleske: na Kłodzko, Kędzierzyn Koźle, Głubczyce, Racibórz, planine Krkonoše. Situacija između Poljske i Čehoslovačke bila je jako napeta te je čak postojala i prijetnja oružanog sukoba, tim više što je maršal Michał Rola-Żymierski kao vrhovni zapovjednik poljske vojske te ministar obrane 15. lipnja izdao naredbu da se oružano zauzme Zaolzje. To je ipak bilo obustavljeno. Osim toga, sukob nisu dopustili ni sovjetski vojni odredi koji su bili stacionirani na teritoriju Poljske i Čehoslovačke. Staljin je osobno posredovao u sukobu koji je bio sve bliže eskalaciji. Krajem lipnja započeli su razgovori u Moskvi, ali su ipak završili fijaskom. Do toga je doveo Staljinov neodlučan stav te opće uvjerenje sovjetske strane o potrebi poljsko-čehoslovačkih bilateralnih pregovora.⁴ Zbog toga je ubrzo nakon neuspjeha moskovskih pregovora poljski ministar vanjskih poslova Wincenty Rzymowski rekao da „pitanje Zaolzia treba riješiti neposrednim razgovorom Poljske i Čehoslovačke“.⁵ Poljski veleposlanik u Čehoslovačkoj Stefan Wierbłowski je u srpnju 1945. godine predložio da se sukob oko Cieszyńske Šleske riješi slavenskom arbitražom koja bi se sastojala od predstavnika Jugoslavije, Rusije, Ukrajine, Bjelorusije i eventualno Bugarske.⁶ Nije slučajno da su o pitanju arbitraže predsjednik Edvard Beneš i potpredsjednik AVNOJ-a Dimitar Vlahov razgovarali 11. srpnja 1945. godine na susretu koji se održao u Pragu.

1 Staljin je 1944. izabrao nekadašnje Lublinsko vojvodstvo za prvo sjedište buduće komunističke vlade Poljske u nastajanju. Tako je bilo do prvih tobože slobodnih izbora 1947. Stoga se u poljskoj historiografiji ustalio naziv Lublinska Poljska (1944-1947).

2 *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ, 1945*, Beograd 1984, s. 22.

3 R. Zięba, *Stanowisko Polski w sprawie paryskich traktatów pokojowych 1947 r*, Warszawa 1981, s. 36-55; W. Materski, *Dyplomacja Polski „lubelskiej“ (lipiec 1944 - marzec 1947)*, Warszawa 2007, s. 193-195.

4 W. Materski, *op.cit.*, s. 75-96.

5 *O stosunkach polsko-czechosłowackich. Wypowiedz ministra spraw zagranicznych RP*, „Dziennik Zachodni“, 6 srpnja 1945, s. 1; Vidi J. Friedl, Z. Jirásek, *Rozpačité spojenectví. Československo-polské vztahy v letech 1945-1949*, Praha 2008, s. 108. U korištenoj verziji intervjua postoji pogreška u prijevodu.

6 J. Friedl, Z. Jirásek, *op.cit.*, s. 108-109.

Beneš je tada istaknuo kako je do arbitraže došlo već prije rata i kako je zahvaljujući tome Zaolžje pripalo Čehoslovačkoj. Predsjednik je tada predbacio Poljskoj savez s Njemačkom iz 1938. godine te zajedničku podjelu Čehoslovačke. Beneš također nije skrivao kako bi područje između rijeka Klodzke Nise i Lužičke Nise trebalo pripasti Čehoslovačkoj. Budući da su beogradske vlasti željele zadržati najbolje moguće odnose s Pragom i Varšavom, ovakav je stav čehoslovačkog predsjednika pred jugoslavensku diplomaciju postavio prilično težak zadatak.⁷

Diplomacija „lublinske“ Poljske se istovremeno u trenutku kada su se počele oblikovati poslijeratne granice Italije također našla u osobito nezgodnoj situaciji. S jedne strane željeli su održati tradicionalno dobre odnose s Rimom, dok su s druge strane, u duhu komunističkoga „bratstva“ podupirali teritorijalne pretenzije Jugoslavije. Osim toga, i talijanska i jugoslavenska strana računale su na potporu Privremene vlade Republike Poljske.⁸

Već se u svibnju 1945. godine Pietro Quaroni, talijanski veleposlanik u Sovjetskom Savezu, sastao u Moskvi s Rzymowskim. Quaroni se tada trudio iskoristiti činjenicu da poljski ministar dobro poznaje Italiju i tečno govori talijanski, tim više što je sam Rzymowski pokazivao razumijevanje za stav Talijana što se tiče Trsta. Prema Quaronijevom izvještaju u vezi Trsta: „Gospodin Rzymowski mi je dao do znanja da dijeli stav talijanske vlade. Tada sam mu rekao da, ako poljske vlasti također dijele to mišljenje, u vezi tog pitanja mogu posredovati u Beogradu, za što će im talijanska vlada biti zahvalna.“ Rzymowski je ipak cijelu stvar podredio stavu sovjetskih vlasti, što je na neki način onemogućilo tu inicijativu jer Quaroni nije skrivao da su sovjetske vlasti više priklonjene jugoslavenskom stajalištu.⁹ „Lublinska“ Poljska tada još nije imala uređene službene odnose s Italijom, a prepreka tome je bila činjenica da su na teritoriju te države bile stacionirane Poljske oružane snage na zapadu (*Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie / PSZ*; poznatije kao armija generala Władysława Andersa).¹⁰

Predsjednik Državnog nacionalnog vijeća (*Krajowa Rada Narodowa / KRN*) Bolesław Bierut sazvao je 28. lipnja 1945. godine Privremenu vladu nacionalnog jedinstva (*Tymczasowy Rząd Jedności Narodowej / TRzJN*) te je tako ispoštovao odluke Konferencije u Jalti i proveo odredbe Moskovske konferencije održane 17-21. travnja 1945. o vrbovanju predstavnika poljske emigracijske vlade u Londonu u RzTRP (uglavnom pristaša Stanisława Mikołajczyka). Time je u Poljskoj korišten tzv. „jugoslavenski model“, temeljen na sporazumu Tito-Šubašić. Na taj je način većina najvažnijih resora u TRzJN ostala pod kontrolom komunista, a Edward Osóbka-Morawski je i dalje bio premijer. Funkcije zamjenika premijera vršili su Władysław Gomułka i Mikołajczyk.¹¹

7 S. Selinić, *Jugoslovensko-čehoslovački odnosi 1945-1955*, Beograd 2010, s. 79.

8 M. Pasztor, *Spór o Triest w relacjach dyplomatycznych polsko-włoskich w latach 1945-1947*, *Kwartalnik Historyczny*, god. 121, br. 2 (2014), s. 320-329.

9 *Documenti Diplomatici Italiani* (dalje DDI), serie X, sv. II, Roma 1992, s. 404-405.

10 W. Materski, *op.cit.*, s. 278.

11 L. Pastusiak, *Dramatyczne sześć miesięcy. Od Rządu Tymczasowego RP do Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej*, Warszawa 1991, s. 73-74, 107-126; M. Łatyński, *Nie paść na kolana. Szkice o opozycji lat czterdziestych*, Wrocław 2002, s. 332-333.

Veleposlanik Božo Ljumović stupio je na svoju dužnost u Varšavi 12. lipnja 1945. godine, a 6. srpnja učinio je to veleposlanik Jan Karol Wende u Beogradu.¹² Poljski je veleposlanik već na samom početku svog mandata u Jugoslaviji skrenuo Rzymowskom pozornost na „sve važniju ulogu Jugoslavije“ na Balkanu te je predložio „poljsko-jugoslavensku političku, gospodarsku i kulturnu suradnju“. Wendea je impresionirala jugoslavenska teritorijalna politika, zbog čega je i započeo u Beogradu razgovore o „poljsko-jugoslavenskom političkom paktu“.¹³ Prisjetimo se da je tadašnja teritorijalna politika jugoslavenskih komunista težila stvaranju Balkanske Federacije (temeljene na Egejskoj Makedoniji, Bugarskoj i Albaniji) te Ujedinjene Slovenije (većina područja Julijske krajine i Koruške).¹⁴

Poljska povjesničarka Elżbieta Znamierowska-Rakk tadašnju teritorijalnu politiku Jugoslavije opisuje kao „hegemoniju Beograda“,¹⁵ odnosno nadmoć Jugoslavije u jugoistočnoj Europi. Edvard Kardelj bio je glavni tvorac politike hegemonizma u Jugoslaviji.¹⁶ Tadašnji teritorijalni zahtjevi Jugoslavije nisu slučajno doživljeni kao neka vrsta prijetnje interesima velesila. Zapadne zemlje strahovale su od jugoslavenske dominacije u regiji.¹⁷ Međutim, Staljin je bio svjestan da će teritorijalno širenje Jugoslavije ojačati njenu samostalnost i nezavisnost od Kremlja.¹⁸

Hrvatski povjesničar Ivo Banac smatra kako je Titov govor održan 26. svibnja 1945. u Ljubljani izazvao Staljinovu suzdržanost u vezi jugoslavenskih pretenzija. Banac napominje kako su kasnija izdanja teksta toga govora izmijenjena.¹⁹ U tom je govoru Tito izjavio: „mi tražimo da svako bude gospodar na svome; mi nećemo da plaćamo tuđe račune, mi nećemo da budemo moneta za potkusurivanje, mi nećemo da nas miješaju u neku politiku interesnih sfera“.²⁰ Sovjetski su drugovi to razumjeli kao znak prevelike

12 W. Materski, *op.cit.*, s. 193; Vidi M. Jakóbiec, *Z daleka i z bliska*, Wrocław 2009, s. 172-190.

13 J.K. Wende, *Ta ziemia od innych drozdsza*, Warszawa 1981, s. 300.

14 S. Nešović, *Bledski sporazumi. Tito-Dimitrov (1947)*, Zagreb 1979, s. 49-73; E. Kardelj (Sperans), *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, Ljubljana 1980, s. 463.

15 E. Znamierowska-Rakk, *Federacja Słowian południowych w polityce Bułgarii po II wojnie światowej. Korzenie – próby realizacji – upadek*, Warszawa 2005, s. 243; Vidi: Ž. Avramovski, *Devet projekata ugovora o jugoslovensko-bugarskom savezu i federaciji (1944-1947)*, *Istorija 20. veka*, br. 2/1983, s. 91-124.

16 E. Kardelj, *Sećanja*, Beograd 1980, s. 73-76.

17 Usp. W. Rojek, *Reakcje Wielkiej Brytanii na ideę utworzenia federacji bałkańskiej 1944-1946* [u:] *Ku zjednoczonej Europie. Studia nad Europą Środkową i Południowo-Wschodnią w XIX i XX w., Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, sv. 124, Kraków 1997, s. 108-109.

18 Л. Гибианский, Форсирование советской блоковой политики, [u:] *Холодная война. 1945-1963 гг. Историческая ретроспектива*, Москва 2003, s. 147; E. Znamierowska-Rakk, *op.cit.*, s. 324-333; Vidi M. Jakóbiec, *op.cit.*, s. 193-194.

19 I. Banac, *Sa Staljinom protiv Tita*, Zagreb 1990, s. 31; *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 1945-1965, XIII/1965, br. 1. s. 4. Većina izvora uzima 27. svibnja kao datum održavanja govora. S druge strane, u *Kronika. Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 1945-1965, XIII/1965, br. 1. s. 4, stoji kako se spomenuti Titov govor održao 26. svibnja.

20 V. Dedijer, *Novi prilozii za biografiju Josipa Broza Tita*, sv. II, Rijeka 1981, s. 918.

Titove neovisnosti.²¹ To je pak kod Staljina izazvalo želju da jugoslavenskom vođi „stane na rep“, a posljedica toga bila je naredba povlačenja Jugoslavenske armije (JA) iz Trsta.

Godinama kasnije Kardelj je spominjao kako je zbog izostanka potpore sovjetskih drugova, vodstvo Komunističke partije Jugoslavije strahovalo od britanskog oružanog napada, koji bi bio usmjeren ne samo na zauzimanje Trsta, već i Ljubljane te Zagreba.²² To bi, pak, omogućilo tamošnjim antikomunističkim pokretima dolazak na vlast.²³

Generali William Morgan i Arso Jovanović potpisali su 9. lipnja 1945. Beogradski sporazum o određivanju privremene linije razgraničenja između Jugoslavenske armije i Savezničkih sila u Julijskoj krajini i Istri. Područja zapadno od te linije pripala su savezničkoj vojnoj upravi (Zona A), a teritorij na istoku – jugoslavenskoj (Zona B). Grad Pula priključen je savezničkoj zoni. Također je dogovoreno da će u Zoni A obvezivati jugoslavenska civilna uprava. Potpisani dogovor trebao je biti na snazi sve do zaključenja mirovnog sporazuma.²⁴

Odredi JA napustili su Zonu A 12. lipnja 1945. godine. Time se završilo četrdesetodnevno jugoslavensko vladanje nad Trstom i Goricom.²⁵ Jugoslavija je s englesko-američkim silama 20. lipnja 1945. sklopila Devinski sporazum, koji je potvrđivao Beogradski sporazum i demarkacijsku liniju od tada nazivanu Morganovom linijom.²⁶ Unatoč tome, Jugoslavija se nije odrekla svojih pretenzija prema Trstu.

U međuvremenu, 10. srpnja Italija je priznala TRZJN, održavajući istovremeno odnose s poljskom vladom u Londonu.²⁷ Vlada DFJ uputila je 26. kolovoza 1945. savezničkim vladama povodom sjednice Vijeća ministara vanjskih poslova (VMVP) memorandum o Julijskoj krajini, kojim se zagovaralo pripojenje te regije Jugoslaviji.²⁸

Stav SSSR-a je ipak imao snažan utjecaj na tadašnju politiku Poljske i Jugoslavije. U proljeće 1945. sovjetske su se vlasti prihvatile stvaranja bloka država „narodne demokracije“, koje bi bile njima podređene. Tome je trebao služiti sustav bilateralnih ugovora među državama, koji je nametnuo Kremlj. Nove europske države „narodne demokracije“ su u prvom redu bile obvezatne sklopiti ugovor sa Sovjetskim Savezom, a zatim međusobno. Ti ugovori jamčili su sovjetskim vlastima političku i gospodarsku kontrolu nad tim državama, te su im i službeno onemogućili sudjelovanje u neprijateljskim koalicijama. I tako je već 11. travnja 1945. potpisan sovjetsko-jugoslavenski

21 M. Đilas, *Vlast i pobuna*, Zagreb 2009, s. 137-140.

22 J. Pirjevec, *Tito in tovariši*, Ljubljana 2011, s. 211.

23 T. Jakovina, *Američki komunistički saveznik. Hrvati, Titova Jugoslavija i Sjedinjene Američke Države 1945-1955*, Zagreb 2003, s. 28.

24 D. Plenča, *Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku drugog svjetskog rata*, Beograd 1962, s. 402-403; H. Batowski, *Wojna a dyplomacja*, Poznań 1972, s. 289-290.

25 Z. Rutyna, *Jugosławia na arenie międzynarodowej 1943-1948*, Warszawa 1981, s. 179.

26 U. Kostić, *Oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta 1945. Ofanziva Jugoslovenske 4. armije*, Beograd 1978, s. 484; V. Velebit, *Svjedok historije*, Zagreb 2001, s. 363.

27 W. Materski, *op.cit.*, s. 278.

28 B. Petranović, M. Zečević, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata*, Beograd 1988, s. 801.

ugovor o prijateljstvu i međusobnoj suradnji, a 21. travnja sklopljen je sovjetsko-poljski pakt gotovo identičnoga sadržaja.²⁹

Kao svojevrstnu reakciju na taj pakt Tito je veleposlaniku Wendeu već 22. srpnja 1945. predložio da Poljska i Jugoslavija potpišu saveznički sporazum po uzoru na one kakve su obje države sklopile sa SSSR-om.³⁰ Prema tom prijedlogu, veleposlanik Wende je u rujnu 1945. na konzultacijama u Varšavi osobno Bierutu predstavio „prijedlog poziva maršala Tita u Poljsku i eventualnog sklapanja ugovora o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći između Poljske i Jugoslavije“.³¹ Zbog toga je već 12. rujna predsjednik Državnog nacionalnog vijeća pozvao Tita da posjeti Poljsku.³²

U međuvremenu je VMVP 15. rujna zatražilo od poljske vlade da izrazi svoje mišljenje o mirovnom sporazumu s Italijom.³³ Nije slučajno već istoga dana DFJ predstavila VMVP-u memorandum o Julijskoj krajini i Trstu. Kardelj je njegov sadržaj osobno predstavio 18. rujna u govoru na Konferenciji VMVP-a u Londonu (11. rujna – 2. listopada). Jugoslavenski se zamjenik premijera tada zalagao za određivanje jugoslavensko-talijanske granice na temelju nekadašnje granice Italije s Austro-Ugarskom. Predstavio je također prijedlog vlade DFJ o definiranju Trsta kao odvojene federalne jedinice u okviru Jugoslavije te o uspostavi tamošnje slobodne luke koja bi bila pod međunarodnom upravom. Kardeljev govor naišao je na trenutačnu reakciju talijanskog premijera Alcidea De Gasperija, koji je zahtijevao da se Julijska krajina pripoji Italiji.³⁴ Dok je Sovjetski Savez u Londonu zagovarao jugoslavenski projekt, Velika Britanija i SAD bili su više skloni talijanskom prijedlogu.³⁵

Zbog dijametralno suprotnih stajališta dviju delegacija poljska se strana našla između čekića i nakovnja. Međutim, Ministarstvo vanjskih poslova „lublinske“ Poljske tada je žarko željelo stati na stranu Italije. U Varšavi su ipak bili svjesni da će podrška Jugoslaviji u Italiji ojačati položaj poljske emigrantske vlade, kao i Andersovu armiju.³⁶ Osim toga, znalo se da je Kardelj jugoslavenski prijedlog u Londonu predstavio pod Molotovljevim pritiskom, i da je to zapravo bio sovjetski prijedlog.³⁷ Zbog toga je također vlada „lublinske“ Poljske, odgovarajući na poziv VMVP-a da iznesu svoje mišljenje o mirovnom sporazumu s Italijom, morala podržati službeno jugoslavensko

29 H. Bartoszewicz, *Polityka Związku Sowieckiego wobec państw Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1944-1948*, Warszawa 1999, s. 120; 130-131; А.Я. Гибианский, *op.cit.*, s. 137-186.

30 Z. Rutyła, *op.cit.*, s. 190; W. Materski, *op.cit.*, s. 193.

31 J. K. Wende, *op.cit.*, s. 301-302.

32 P. Simić, *Tito. Zagadka stulecia*. Tłum. D. Ćirlić-Straszyńska, D. J. Ćirlić. Wrocław 2011, s. 321.

33 R. Zięba, *op.cit.*, s. 51.

34 N. Troha, *Komu Trst. Slovenci in Italijani med dvema državama*, Ljubljana 1999, s. 90.

35 А. П. Сальков, СССР в дипломатической борьбе за урегулирование югославско-итальянского конфликта вокруг Юлийской Крайны и Триеста (июль 1945 — июль 1946 г), *Российские и славянские исследования*, sv. 5, 2010, s. 23.

36 W. Materski, *op.cit.*, s. 278-279; M. Pasztor, *op.cit.*, s. 326-327.

37 D. Nečak, Jugoslovanski odnos do vprašanja Trsta (junij-september 1945), [u:] *Trst 1945. Zbornik predavanj*, Trst 1985, s. 52.

stajalište.³⁸ Poljsko Ministarstvo vanjskih poslova objavilo je 28. rujna 1945. „Izjavu poljske vlade u vezi mirovnog sporazuma s Italijom“ – u potpunosti su podržani zahtjevi koje je Kardelj predstavio u Londonu. Osim toga, u slučaju internacionalizacije luke u Trstu, vlada u Varšavi zahtijevala je položaj u upravi luke te omogućavanje poljskog izvoza.³⁹ Takvo je rješenje predložio i Tito u intervjuu za poljske novinare održanom 2. listopada u Beogradu.⁴⁰ Talijanski veleposlanik u Poljskoj, Eugenio Reale, protestirao je protiv objavljivanja tog intervjua. On je svoj protest izrazio 11. listopada u razgovoru sa zamjenikom ministra vanjskih poslova Zygmuntom Modzelewskim. Poljski zamjenik ministra se na početku trudio cijelu stvar okrenuti na šalu, predloživši kako bi bilo najbolje da Poljska preuzme upravljanje Trstom jer bi ona, kao dobar prijatelj i Italije i Jugoslavije, zadržala najveću nepristranost. U daljnjem je razgovoru Modzelewski ipak izjavio da je Trst „talijanski grad koji će ostati u Italiji“ te da koncept federalizacije i internacionalizacije Trsta, koji je predstavio Tito, svjedoči samo o tome kako jugoslavenska strana pokazuje svoju slabost i traži kompromisni izlaz. Poljski zamjenik ministra je, i to vrlo točno, primijetio da gubitak Trsta može biti loše primljen od strane jugoslavenskog javnog mnijenja, što će „oslabiti Titovu vlast“.⁴¹

Na drugoj godišnjici zasjedanja AVNOJ-a, 29. studenog 1945. godine u Jajcu, održan je prvi sastanak Ustavotvorne skupštine. Istoga je dana pobjednička grupacija objavila Deklaraciju o proglašenju Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNJR).⁴² Prve zemlje koje su priznale FNJR bile su Sovjetski Savez i njegove satelitske države, uključujući i Poljsku. Sjedinjene Američke Države i Velika Britanija učinile su to tek 25. prosinca 1945.⁴³

Od 1945. godine poljske su vlasti započele veliku akciju naseljavanja tzv. Vraćenog teritorija,⁴⁴ želeći da na tom području, u novim granicama, bude što više poljskoga stanovništva. Tamo nije bilo naseljeno samo stanovništvo iz istočnih područja predratne Poljske, već i iz drugih poljskih područja te Poljaci iz različitih dijelova Europe. Prisjetimo se da su i u Jugoslaviji postojale zajednice Poljaka, a prije svega u sjevernoj Bosni. Sigurnost Poljaka u Bosni za vrijeme rata i neposredno nakon rata bila je ozbiljno ugrožena etničkim konfliktom koji se tamo odvijao. Dakle, među Poljacima u Bosni je već u ljeto 1945. zaiskrila ideja povratka na Vraćeni teritorij, i to pod utjecajem Manifesta Poljskog komiteta narodnog oslobođenja, koji je, između ostalog, pozvao dijasporu da se vrati u Poljsku. Taj koncept je odgovarao i jugoslavenskim vlastima, koje su u tom

38 Usp. M. Pasztor, *op.cit.*, s. 327.

39 R. Zięba, *op.cit.*, s. 35-36.

40 *Borba*, nr 240, 3. listopada 1945, s. 1

41 E. Reale do A. de Gasperi (Varšava, 12 listopada 1945), [u:] DDI, serie X, sv. II, Roma 1992, s. 844.

42 *Zasedanje Ustavotvorne skupštine (29 novembar 1945 - 1 februar 1946 godine)*. *Stenografske beleške*, Beograd 1946, s. 42-44; F. Čulinović, *Dokumenti o Jugoslaviji*, Zagreb 1968, s. 550-552.

43 Z. Rutyna, *op. cit.*, s. 198-200; J. Pirjavec, *op. cit.*, s. 218.

44 Područja dinastije Pjastovića oduzetih Trećem Reichu.

rješenju vidjele element smirivanja strasti u poslijeratnom animozitetu između naroda Jugoslavije.⁴⁵

Formalni su pregovori oko tog pitanja završili 2. siječnja 1946. godine, kada su Poljska i FNRJ u Beogradu potpisale protokol o iseljenju Poljaka iz Jugoslavije.⁴⁶ Repatrijacija je trajala od ožujka do studenog 1946. i obuhvatila je 15.301 Poljaka, većinom s područja Bosne.⁴⁷ Najbrojnija skupina kolonizatora naselila se u Bolesławiecu.⁴⁸ Međutim, nije se sve odvijalo bez poteškoća. U lipnju 1946. vlasti u Pragu usprotivile su se naseljavanju Poljaka iz Bosne u Donju Šlesku jer su pretendirale na područje Bolesławieca. Na tom području je ipak došlo do naseljavanja iako je poljska strana ranije obećavala da je tamo neće biti. Kao odgovor na to, čehoslovačke su se vlasti, pokušavajući prisiliti varšavsku vladu da zaustavi akciju naseljavanja, prihvatile zaustavljanja transporta poljskih repatrijanata na mađarskoj granici. S druge strane, poljske su vlasti pokušavale prisiliti Jugoslaviju da intervenira u Pragu.⁴⁹ Ovdje treba spomenuti kako su već u prosincu 1945. i Poljska i Jugoslavija bile pozvane da sudjeluju na mirovnoj konferenciji u Parizu.⁵⁰

Bez obzira na proglašenje FNRJ, područje koje je spadalo u teritorij Zone B formalno se nije računalo kao dio te države. Gledano s pravne strane, to je područje bilo isključivo pod vojnom upravom JA.⁵¹ Vlasti FNRJ strahovale su da će vojne postrojbe Andersove armije biti usmjerene na Zonu B. To je, između ostalog, navelo jugoslavenske vlasti da 14. veljače 1946. upute UN-u poseban memorandum. Zamjenik ministra vanjskih poslova SSSR-a Andrej Wyszynski je sljedećega dana prosljedio taj memorandum glavnom tajniku UN-a Trygveu Lieu. U tom su memorandumu jugoslavenske vlasti, između ostalog, prosvjedovale protiv toga što su u Trst smješteni poljski vojnici bez oznaka te što se „vojska generala Andersa“ rasporedila u neposrednoj blizini jugoslavenske granice. Također su se žalili kako su „jedinice emigracijske vojske neprijateljsko nastrojene prema FNRJ“ te kako se formiranje tih jedinica „odvija pod sloganom ‘borbe protiv komunizma u Jugoslaviji’“. Osim toga, u redovima poljskih vojnika Andersove armije „širi se vijest“ o invaziji na Julijsku krajinu (Zone A i B). Vlada FNRJ-a je također zamjerala poljskim oružanim snagama „bliski kontakt s grupama jugoslavenskih kvislinških vojnih formacija“, a osobito s ustašama. Istovremeno je Privremena

45 J. Albin, *Polacy w Jugosławii*, Lublin 1983, s. 112; T. Bugaj, Reemigracja Ludności Polskiej z Jugosławii i jej osiedlenie na Dolnym Śląsku (1946-1947), *Rocznik Jeleniogórski*, sv. XXI, 1983, s. 83-93; H. Kamberović, Iseljavanje Poljaka iz Bosne i Hercegovine 1946. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, god. 30, 1/1998, s. 95-104.

46 *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ, 1946*, sv. I, Beograd 1985, s. 3-5.

47 H. Kamberović, *op. cit.*, s. 100-104.

48 T. Bugaj, *op. cit.*, 94-97.

49 M. K. Kamiński, *Polsko-czechosłowackie stosunki polityczne 1945-1948*, Warszawa 1990, s. 229-230.

50 R. Zięba, *op. cit.*, s. 36-55; W. Materski, *op. cit.*, s. 193-195.

51 N. Troha, Uprava v Slovenskem primorju 1918-1954, *Arhivi*, god. XX, 1997, br. 1-2, s. 98-99.

vlada nacionalnog jedinstva u Varšavi uputila britanskoj vladi zahtjev za raspuštanje Andersove armije.⁵²

Intenzivnije djelovanje jugoslavenske vlade u korist poboljšanja odnosa s Privremenom vladom nacionalnog jedinstva zasigurno je bilo i svojevrsna reakcija na moguća djelovanja Andersove armije u Trstu. Poljska vlada u Varšavi, koja se doduše iznimno protivila prisutnosti poljskih oružanih snaga u Italiji, ipak što se tiče Trsta nije htjela činiti ništa protiv tadašnjih talijanskih vlasti. Štoviše, već je 4. i 5. siječnja 1946. Zygmunt Modzelewski uvjerio veleposlanika Realea da će poljska delegacija koja je odlazila u London na Generalnu skupštinu UN-a (10. siječnja) „poduprijeti sve odredbe u korist Italije“. Poljski zamjenik ministra je također obavijestio Realea kako jugoslavenski veleposlanik Ljumović neprestano inzistira da „Poljska podupre jugoslavenske pretenzije prema Julijskoj Veneciji.“ Modzelewski je rekao kako „Jugoslavija nije zadovoljna sa stajalištem Poljske u vezi tog pitanja“ i zahtijeva solidarnost, osobito od strane slavenskih naroda. Poljski je zamjenik ministra trebao dokazati jugoslavenskom veleposlaniku da taj spor treba riješiti na osnovi etničkih kriterija. Iz razgovora s Realeom također proizlazi da se Modzelewski o svojim razgovorima s Ljumovićem savjetovao s talijanskim veleposlanikom. Pod njegovim je utjecajem, između ostaloga, argumentirao kako bi priključenje Trsta Jugoslaviji oslabilo ljevičarske stranke u Italiji i ojačalo fašizam. U izvješću talijanskog veleposlanika od 6. siječnja stoji i informacija, koja je jako važna za Rim, dobivena od Modzelewskog: „Sovjetski Savez neće u potpunosti podržati Jugoslaviju, već će podleći anglo-američkom pritisku u vezi Trsta kako bi dobio koncesije u Bugarskoj, Rumunjskoj i Poljskoj“.⁵³

Svijest o tome dovela je do toga da je poljska diplomacija zapravo postupala suprotno od onoga što je stajalo u izjavi od 28. rujna 1945. godine. Osim toga, Ministarstvo vanjskih poslova u Varšavi bilo je nezadovoljno stajalištem jugoslavenskih vlasti u vezi poljsko-čehoslovačkog graničnog spora.⁵⁴ Unatoč tome, poljske vlasti nisu odlučile otvoreno poduprijeti talijanske zahtjeve. O tom svjedoči poljsko-jugoslavenski ugovor o trgovini i plaćanju, potpisan 18. siječnja 1946. godine, u kojemu je luka u Trstu navedena kao jugoslavenska.⁵⁵

Sve upućuje na to da su se u slučaju granice s Italijom jugoslavenske vlasti trudile pod svaku cijenu pridobiti poljsku stranu. Zbog toga se na kraju prosinca 1945. i početkom siječnja 1946. pojavila jugoslavenska inicijativa posredovanja u poljsko-čehoslovačkom sporu u Cieszyńskoj Šleskoj.⁵⁶ Međutim, sve ukazuje na to da je ta inicijativa bila pokrenuta pod pritiskom Varšave. Tadašnji prvi tajnik poljskog veleposlanstva

52 Dokumenti koji se nalaze u: *Borba*, br. 42, 18. veljače 1946, s. 1; Z. Rutyna, *op. cit.*, s. 216. Edvard Kardelj je u razgovoru s poljskim veleposlanikom Janom Karolom Wendeom rekao kako Jugoslavija „nikoga neće pustiti“ u Zonu B (s. 389).

53 E. Reale ministru vanjskih poslova kraljevine Italije [u:] E. Reale, *Raporty. Polska 1945-1946*, Warszawa 1991, s. 108-109.

54 M. Pasztor, *op. cit.*, s. 328-329.

55 *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ, 1946*, t. I, Beograd 1985, s. 18.

56 W. Materski, *op. cit.*, s. 173-174.

u Beogradu, Zygmunt Sten-Soberski, spominje kako se otprilike u isto vrijeme, na naredbu Modzelewskog, uputio k maršalu Titu s „molbom za posredovanje u konfliktu“ između Poljske i Čehoslovačke te ublažavanje teritorijalnih zahtjeva vlade u Pragu. Stoberski navodi kako je Tito bez ikakvog otpora prihvatio tu ulogu, rekavši: „Ja ću to učiniti za vas!“.⁵⁷

Tito i njegovi suradnici savršeno su bili svjesni da u slučaju Trsta Sovjetski Savez podliježe pritisku zapadnih zemalja. U Beogradu je također bilo jasno da sve ukazuje na to da talijanski komunisti, pod sovjetskim utjecajem, odustaju od ranijih odredbi prema kojima Trst pripada Jugoslaviji.⁵⁸ Unatoč tome, jugoslavenska je vlada pokušavala promijeniti to stajalište i nastavila je s diplomatskom akcijom zadržavanja Trsta. Nepopustljivost beogradske vlade očitovala se u pokušaju uvjeravanja poljske strane da u potpunosti podrži Jugoslaviju.

I tako je već 15. veljače 1946. godine veleposlanik Ljumović predao u ruke ministra Rzymowskog prijedlog za potpisivanje ugovora o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći. Uostalom, sam Tito je već neko vrijeme u razgovorima s veleposlanikom Wendem poticao potpisivanje tog ugovora. U međuvremenu, jugoslavenska je strana u pregovorima s Poljskom u zamjenu za podršku u graničnom sporu s Italijom obećavala potporu da poljska zapadna granica bude na Odri i Lužičkoj Nisi.⁵⁹

Krajem siječnja 1946. ataše za tisak jugoslavenskog veleposlanstva u Varšavi Kusovac je u razgovoru s voditeljem Odjela za jugoistočnu Europu Ministarstva vanjskih poslova, Wiesławom Sobierajskim, zatražio da poljska strana započne medijsku kampanju vezanu za Trst i Istru, koja bi bila korisna za Jugoslaviju. Štoviše, Kusovac se žalio da je veleposlanik Poljske u Italiji, Stanisław Kot, u talijanskom tisku napisao izvješće da „nije istina da vlada Republike Poljske podržava maršala Tita i Jugoslaviju u slučaju Trsta i Julijske krajine“. Prema riječima Sobierajskoga, jugoslavenski je diplomat u tom razgovoru, „nadovezavši se na izjavu maršala Tita o tome kako Jugoslavija naše zapadne granice smatra svojim granicama i kako će ih braniti kao svoje vlastite, izjavio kako se to isto očekuje i od nas u slučaju Istre i Trsta“. Kusovac je također bio svjestan da će Sovjetski Savez u slučaju talijansko-jugoslavenske granice pristati „na određene taktičke ustupke zapadnim saveznicima“. S druge strane, Sobierajski je zamjerio Kusovcu da je u slučaju poljsko-čehoslovačkog spora oko Zaolzja „bratska Jugoslavija protiv nas“, te da „jugoslavensko društvo“ poljske pretenzije prema tom području tretira kao „obilježja ‘u duhu Józefa Becka’“. S druge pak strane, Kusovac je kritizirao veleposlanika Wendea da on u slučaju Zaolzja radi preveliki pritisak na vladu u Beogradu i ne uviđa jugoslavensku „taktiku neuplitanja“. Konačno je Kusovac uvjerio Sobierajskoga da će „Tito, kao i cijela njihova vlada“ poduzeti nešto po pitanju ublažavanja poljsko-čehoslovačkog

57 Z. Stoberski, *Posłowie*, [u:] B. Hofman, *Noc do jutra*, Warszawa 1988, s. 278-279.

58 *Советский фактор в Восточной Европе 1944-1953 гг.*, sv. I, Москва 1999, s. 269-276. Vidi M. Pasztor, D. Jarosz, *Skazani na podległość. Z dziejów stosunków polsko-włoskich w latach 1945-1958*, Warszawa 2013, s. 43.

59 Z. Rutyna, *op. cit.*, s. 217.

spora.⁶⁰ Drugim riječima, vlada u Varšavi je zahtijevala da ih Jugoslavija prije svega podrži u pitanju pripajanja Zaolzia Poljskoj.

Još je u veljači 1946. Bierut u Varšavi zbog tog slučaja primio veleposlanika Wendea. Iz Wendeovog iskaza proizlazi da je termin Titova posjeta Poljskoj prvotno bio dogovoren za kraj ožujka. Štoviše, predsjednik Državnog nacionalnog vijeća pristao je jedino na sklapanje kulturnog sporazuma, a pitanje „političkog sustava nije bilo dogovoreno“.⁶¹ Što se tiče tog posljednjeg pitanja, Bierut je zasigurno očekivao odluku iz Moskve.

Istovremeno je general Vladimir Velebit, zamjenik ministra vanjskih poslova Jugoslavije, obavijestio čehoslovačkog veleposlanika u Beogradu, Josefa Korbela, o Titovom posjetu Poljskoj planiranom na proljeće. Korbel se veoma iznenadio primivši tu vijest i nije krio da će Titov posjet Poljskoj s obzirom na konflikt „oko Cieszyna“ biti loše prihvaćen u Čehoslovačkoj. Također, obojica diplomata složili su se da bi istovremen posjet jugoslavenskog vođe Čehoslovačkoj bio svojevrstan izlaz iz ove situacije.⁶²

Početak 1946. godine pitanje određivanja jugoslavensko-talijanske granice postajalo je sve kompliciranije. Rastući nesporazumi između pobjedničkih sila doveli su do hladnog rata. Ovdje valja spomenuti kako se za simboličan početak hladnog rata obično uzima govor Winstona Churchilla o „željeznoj zavjesi“ „od Szczecina na Baltičkom moru do Trsta na Jadranu“, održan 5. ožujka 1946. u Fultonu. Bivši britanski premijer u govoru je također govorio o jugoslavensko-talijanskom odnosu: „Komunistička partija u Italiji mora podržavati maršala Tita uvježbanog u komunizmu, a to ih jako snebiva budući da Tito ima pretenzije na nekadašnji talijanski teritorij na Jadranu“.⁶³

Veleposlanik Wende spominje da je Churchillov govor shvaćen kao poziv na „križarski rat protiv SSSR-a i država narodne demokracije.“ Izvanredno stanje prisililo je istočni blok da zbije vojničke redove i učvrste položaje. Posljedicom toga bilo je i požurivanje Titova posjeta Poljskoj.⁶⁴

Josip Broz Tito posjetio je Poljsku između 14. i 20. ožujka 1946. godine.⁶⁵ Za vrijeme posjeta poljska strana žarko je željela jugoslavenskom vođi demonstrirati oružanu snagu poljske vojske, pa su organizirane povorke, manevri i vojni mimohodi. Uostalom, poljski su komunistički mediji Tita predstavljali kao velikoga borca protiv Nijemaca. Nije slučajno 15. ožujka Bolesław Bierut maršala Tita odlikovao ordenom Virtuti Militari I. klase, kao heroja borbe s „germanskom invazijom“. Naglasak je stavljen i na

60 W. Sobierajski do J. Olszewskiego, (Varšava 31 siječnja 1946), Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych (dalje AMSZ), fond 6, kutija 249, svežanj 17.

61 J. K. Wende, *op. cit.*, s. 322.

62 J. Korbel, *Tito's communism*, Denver 1951, s. 269-270.

63 *Krew, znoj, łzy i pot. Stawne mowy Winstona Churchilla*, oprac. D. Cannadine, Warszawa 2001, s.222-231.

64 J. K. Wende, *op. cit.*, s. 323.

65 K. Banaś, Wizyta marszałka Josipa Broz Tito w Polsce w 1946 r., *Vade Nobiscum*, sv. XIV, 2015, s. 9-18.

predstavljajući obnovu Varšave.⁶⁶ Poljska i Jugoslavija potpisale su 16. ožujka Sporazum o razmjeni kulturnih dobara.⁶⁷

Jugoslavenska je delegacija smještena u Palači Mysławewicki u varšavskom parku Łazienki, otkuda je „Tito posjećivao Belweder kadgod je htio“ i vodio „poluslužbene razgovore s Bierutom“.⁶⁸ Zasigurno ih je povezivala zajednička prošlost. I Tito i Bierut bili su agenti Kominterne školovani u Moskvi. Obojica su živjeli u Hotelu Lux.⁶⁹ Osim toga, Bierut je dvije godine radio za Balkanski zemaljski sekretarijat Kominterne.⁷⁰

Stanisław Łukasiewicz, Bierutov tajnik od 1945. do 1946. godine, spominje kako su poljski predsjednik i Tito s iznenađenjem zaprimili vijest da je 14. ožujka moskovska *Pravda* objavila intervju sa Staljinom, koji je bio reakcija na Churchillov govor iz Fultona. Łukasiewicz govori kako su Tito i Bierut zajedno čitali taj intervju u uredu poljskog predsjednika, a maršal, koji je došao u Belweder zbog vijesti o Staljinovom intervjuu, „doimao se kao da je bolestan.“ Raspoloženje dvojice vođa popravilo se tek nakon što su pročitali intervju.⁷¹

Staljin je u tom intervjuu opisao Churchillov govor kao poziv na rat protiv Sovjetskog Saveza. Generalissimus je također kritizirao bivšeg britanskog premijera zbog toga što je ovaj doveo u sumnju zapadnu granicu Poljske, koja je bila ustaljena na konferenciji u Potsdamu. Po Staljinovu mišljenju: „Gospodin Churchill bi želio da Poljskom vladaju Sosnkowski i Anders, a Jugoslavijom – Mihajlović i Pavelić.“⁷²

Čini se da se Tito najviše bojao toga da bi Staljinov intervju mogao sadržavati neku kritiku jugoslavenske vanjske politike, prije svega u vezi sukoba oko Trsta.⁷³ No ipak nije bilo tako loše. Osim toga sam Tito je na konferenciji za novinare 18. ožujka podržao Staljinove argumente. Maršal je također govorio i o zapadnim granicama Poljske tvrdeći da je stajalište Jugoslavije „u potpunosti u skladu sa sadržajem donesenih odluka na Postdamskoj konferenciji“. Jugoslavenskog su vođu također pitali za „pregovore oko sklapanja saveza između Poljske i Jugoslavije“, koji su se tada vodili u Varšavi. Tito

66 *Dziennik Polski*, 15 ožujka 1946, s. 1; *Dziennik Polski*, 16 ožujka 1946, s. 1; *Dziennik Polski*, 17 ožujka 1946, s. 1; *Dziennik Polski*, 18 ožujka 1946, s. 1.

67 *Rzeczpospolita*, 17 ožujka 1946, s. 1.

68 S. Łukasiewicz, *Byłem sekretarzem Bieruta. Wspomnienia z pracy w Belwederze w latach 1945-1946*, Warszawa 1987, s. 106-107.

69 Н. Бондарев, *Загадка Тито. Московские годы Иосифа Броза (1935-1937гг)*, Москва 2012, s. 156, 165-168, 176-177.

70 M. Szumiło, *Wspomnienia Romana Zambrowskiego z Międzynarodowej Szkoły Leninowskiej w Moskwie (1929–1931), Komunizm: System – Ludzie – Dokumentacja. Rocznik Naukowy*, 2012 r, br. 1, s. 172.

71 S. Łukasiewicz, *op. cit.*, s. 107-108.

72 *Pravda* (Moskva), 14. ožujka 1946, s. 1.

73 Tito je već tada imao jako napete odnose sa Staljinom. Zanimljivo je da je upravo Tito, koji je tada bio u Poljskoj, obavijestio Staljina o uhićenju Draže Mihajlovića, što je sovjetskoga generalissimusa jako razljutilo. (J. Ridley, *Tito*, Zagreb 2000, s. 297).

je samo izjavio kako se potpisivanje tog sporazuma može očekivati još za vrijeme njegova boravka u Poljskoj, a kao svrhu sporazuma naveo je obranu od njemačke agresije.⁷⁴

Član jugoslavenske delegacije Milovan Đilas navodi kako su „pregovori“ oko poljsko-jugoslavenskog sporazuma zapravo imali tripartitni karakter jer ga „Poljaci nisu htjeli da potpisati dok ne dobiju sovjetsku suglasnost“. Sukladno s tim, Staljin je morao odobriti taj sporazum, i zbog toga su i poljska i jugoslavenska strana morale posjećivati sovjetsko veleposlanstvo u Varšavi i telefonski se konzultirati sa Staljinom.⁷⁵ Zasigurno su i Tito i Bierut očekivali da će „pregovori“ potrajati mnogo duže, budući da je prvotno bilo planirano da će boravak jugoslavenske delegacije u Poljskoj „potrajati duže od tjedan dana“.⁷⁶ Zbog toga je čak bio planiran Titov posjet Donjoj Šleskoj.⁷⁷

Staljin ipak nije imao „značajnijih“ prigovora sporazumu,⁷⁸ pa su ga premijer Osóbka-Morawski i Tito sklopili već 18. ožujka. Sporazum je obje strane obvezao da ne smiju ulaziti u neprijateljske saveze i da se moraju konzultirati oko postupanja u slučaju narušavanja mira. Najvažnija točka sporazuma je ipak bio zapis o neposrednom međusobnom vojnom pomaganju u slučaju kada jedna od strana bude „uvučena u vojna djelovanja protiv Njemačke ili države koja je u prošlom ratu bila saveznik s Njemačkom“.⁷⁹ Drugim riječima, taj je posljednji zapis na prikriveni način govorio o Italiji i predviđao suglasnost poljske strane da sudjeluje u eventualnom oružanom sukobu oko Trsta. Što se tiče granica, propaganda „lublinske“ Poljske se uglavnom voljela pozivati na Titove riječi: „Granice Jugoslavije nalaze se na Baltičkom moru, a granice Poljske na Jadranu.“⁸⁰

Ministar plovidbe i vanjske trgovine Stefan Jędrychowski je neposredno prije dolaska jugoslavenske delegacije u Poljsku, u razgovoru s Molotovom, kao rješenje poljsko-čehoslovačkog spora predložio „arbitražu slavenskih država“⁸¹ na čelu s Titom. Vladi u Pragu se vjerojatno s obzirom na tu inicijativu nije sviđelo što je Tito prvo posjetio Varšavu. S druge je pak strane poljsko MVP zamjerilo čehoslovačkoj vladi namjerno raspirivanje etničkih napetosti na Zaolziu i želju za narušavanjem poljsko-jugoslavenskih odnosa. Što se tiče ove zadnje točke, poljski je veleposlanik u Čehoslovačkoj, Stefan Wierbłowski „Šleski tjedan“ (17-24. ožujka) koji je tada trajao u Pragu

74 *Rzeczpospolita*, 20. ožujka 1946, s. 1; *Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ, 1946*, sv. I, Beograd 1985, s. 58-60.

75 M. Đilas, *op. cit.*, s. 160.

76 S. Łukasiewicz, *op. cit.*, s. 106.

77 *Dziennik Polski*, 19. ožujka 1946, s. 1.

78 M. Đilas, *op. cit.*, s. 160.

79 Tekst sporazuma nalazi se u: *Dziennik Polski*, 20. ožujka 1946, s. 1; *Borba*, 21. ožujka 1946, s. 1.

80 *Trybuna Robotnicza*, 29. ožujka 1946, nr 87, s. 5. Međutim, slogan djelovanja Društva poljsko-jugoslavenskog prijateljstva u Katowicama bile su spomenute riječi maršala Tita: „granice Poljske nalaze se u Trstu, a Jugoslavije u Szczecinu“, vidi Arhiv Jugoslavije (dlje AJ), Beograd, Kabinet maršala Jugoslavije (dalje KMJ), KMJ I – 1/6, (1946).

81 W. Materski, *op. cit.*, s. 173.

doživio kao svojevrsnu provokaciju.⁸² Tijekom tih svečanosti predstavnici čehoslovačkih vlasti službeno su iznijeli teritorijalne pretenzije na Racibórz, Głubczyce, Kłodzko i Wałbrzych.⁸³

Zbog toga su u Varšavi željeli primjereno utjecati na Titov stav u vezi poljsko-čehoslovačkog spora. Poljsko je MVP u razgovorima s jugoslavenskim maršalom govorilo jedino o graničnim pitanjima. Prema izvještaju ravnatelja političkog odjela poljskog MVP-a, Józefa Olszewskog, Tito je „naš stav da se postigne kompromis s Česima smatrao ispravnim. ‘Ponudio se’. Pristao je o tome porazgovarati s Gottwaldom. [...] Dali smo maršalu Titu mape i informacije o spornim pitanjima.“⁸⁴

Jugoslavenska je delegacija boravila u Čehoslovačkoj od 20. do 24. ožujka 1946. godine.⁸⁵ Prema Korbelu, član tadašnje jugoslavenske delegacije Milovan Đilas je „puno govorio o Poljacima i pokazao kako je pod utjecajem poljskih argumenata što se tiče poljsko-čehoslovačkog spora oko Cieszyna“. Osim toga, Đilas pred čehoslovačkim veleposlanikom nije skrivao da je „Tito otišao u Varšavu jer je htio pokušati posredovati, ali je od toga odustao kada je vidio kako su Poljaci ustrajni oko Cieszyna“.⁸⁶

Prema mišljenju poljskoga povjesničara Mareka Kazimierza Kamińskiego, Tito je, boraveći u Pragu, zapravo želio ostati neutralan što se tiče poljsko-čehoslovačkog spora. Osim toga, najviše mu je bilo stalo do sklapanja jugoslavensko-čehoslovačkog sporazuma po uzoru na onaj sklopljen s Poljskom. Ovdje je ipak ta inicijativa naišla na neodobranje predsjednika Beneša, koji „se bojao da će Čehoslovačka biti uvučena u sukob sa zapadnim zemljama zbog pripajanja Trsta Jugoslaviji“.⁸⁷ Čehoslovačka i FNRJ su Ugovor o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i mirnoj suradnji sklopile tek 9. svibnja 1946. godine u Beogradu. Za vrijeme te svečanosti Tito je u prigodnom govoru pozvao na sklapanje sličnog ugovora između Varšave i Praga te je ponudio posredovanje u tom pitanju.⁸⁸ Potpisivanje čehoslovačko-jugoslavenskog ugovora zasigurno je motiviralo poljsku vladu da pojača diplomatske aktivnosti u vezi sklapanja sporazuma s Pragom.⁸⁹

Titova neutralnost ipak nije štetila Poljskoj. Jugoslavenska je strana u odnosima s veleposlanikom Korbelom „izrazila razumijevanje za stav Čehoslovačke u vezi Cieszyna, ali je imala kritički stav što se tiče njihovih pretenzija prema Kłodzku“. Takvo stajalište jugoslavenske vlade nagnalo je vladu u Pragu da se obrati za pomoć VMVP-u.⁹⁰

82 S. Wierbłowski do Z. Modzelewskiego, (Prag 16. ožujka 1946), [u:] *Zaolzie w świetle szyfrogramów polskiej placówki dyplomatycznej w Pradze oraz MSZ w Warszawie 1945–1949*, Czeski Cieszyn 2007, s. 84–85; Bilješka iz razgovora Jana Masaryka i S. Wierbłowskog, (Prag, 16. marca 1946), [u:] *tamže*, s. 87.

83 P. Pałys, *Czechosłowackie rozszczenia graniczne wobec Polski 1945-1947*, Opole 2007, s. 93–94.

84 J. Olszewski do S. Wierbłowskiego, (Varšava 20 ožujka 1946), [u:] *Zaolzie w świetle ...*, s. 126.

85 M. Sovilj, Poseta Josipa Broza Tita Čehoslovačkoj marta 1946 godine, *Tokovi istorije*, 1-2/ 2007, s. 133–153; J. Kalous, Jan, Nerozlučné přátelství. Návštěva maršála Tita v Československu a spolupráce bezpečnostních aparátů *Paměť a dějiny*, 1/2011, s. 3–14

86 J. Korbel, *op. cit.*, s. 272.

87 M. K. Kamiński, *op. cit.*, s. 204–205.

88 W. Materski, *op.cit.*, s. 177.

89 M. K. Kamiński, *op. cit.*, s. 231.

90 K. Kořalková, O zrodu československo-polského spojeneckého svazku, *Mezinárodní vztahy*, 1967, s. 8.

Čehoslovački je ministar vanjskih poslova Jan Masaryk 24. travnja 1946. uputio VMVP-u diplomatsku predstavku u kojoj je Čehoslovačka zahtijevala dio područja nekadašnje njemačke Šleske. Time je vlada u Pragu službeno dovela u sumnju odredbe Postdamske konferencije i željela je internacionalizirati granični sukob s Poljskom.⁹¹

Čehoslovački premijer Zdenek Fierlinger je na početku svibnja boravio u Beogradu, a glavni cilj tog posjeta bilo je potpisivanje spomenutog sporazuma s Jugoslavijom.⁹² Tada je u Beogradu došlo do njegovog susreta s veleposlanikom Wendeom. Tijekom razgovora poljski je diplomat rekao čehoslovačkom premijeru da vlada u Varšavi ima iznimno negativan stav prema predstavi iz 1946. godine. Osim toga, poljski je veleposlanik primijetio kako ni jugoslavenske političke elite ne podržavaju ovu predstavku.⁹³ Kada je Wende ipak spomenuo ideju slavenske arbitraže, Fierlinger je zamjerio Poljskoj da želi Čehoslovačkoj „oduzeti Cieszyn“, što je prema njegovom mišljenju odgovorilo vladu u Pragu od slavenske arbitraže i navelo ju da potraži posredništvo na međunarodnoj sceni.⁹⁴

Čini se kako razlog upućivanja čehoslovačke predstave iz travnja 1946. valja tražiti u neodlučnom Staljinovom stavu oko poljsko-čehoslovačkog spora. Osim toga, već je u srpnju 1945. sovjetski generalissimus izjavio Fierlingeru da će se, ukoliko se Varšava i Prag ne uspiju dogovoriti, spor morati riješiti „mirovnom konferencijom“.⁹⁵

Na prvom pariškom zasjedanju Konferencije VMVP-a (25. travnja – 16. svibnja 1946) glavni pregovarač Jugoslavije Kardelj opredijelio se za priključenje cijele Julijske krajine, skupa s Trstom, Jugoslaviji. To je izazvalo reakciju talijanskog premijera Alcidea de Gasperija, koji je izjavio da granica treba biti označena na tzv. Wilsonovoj liniji (uzduž željezničke linije Pula-Trst, prijedlog granice koji je bio predstavljen na Konferenciji u Versaillesu). Tijekom tih razgovora Britanci i Amerikanci podržali su talijansku delegaciju. S druge strane, Jugoslavija je očekivala podršku sovjetske strane. Francuska se izjašnjavala neutralnom i bila je daleko od toga da podrži koncept priključivanja Trsta Jugoslaviji. Zanimljivo je to kako je francusko stajalište bilo više naklonjeno internacionalizaciji područja toga grada.⁹⁶ Kao posljedica toga, na drugom pariškom zasjedanju Konferencije Vijeća ministara vanjskih poslova (15. lipnja – 12. srpnja 1946) francuski ministar vanjskih poslova, Georges Bidault, predložio je koncept da Trst, zajedno s okolicom, dobije status slobodnoga grada po uzoru na predratni Gdańsk. Prema Bidaultovom mišljenju, to bi područje tijekom deset godina trebalo biti pod nadzorom Vijeća sigurnosti UN-a te imati vlastitoga guvernera, vladu i parlament.

91 T. Marczak, *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944-1950*, Wrocław 1995, s. 506.

92 S. Selinić, *op. cit.*, s. 111-113.

93 J. Friedl, Z. Jirásek, *op. cit.*, s. 196-197.

94 T. Marczak, *op. cit.*, s. 509.

95 Zapis razgovora Staljina i Fierlingera (Moskva, 28. srpnja 1945), [u:] *Восточная Европа в документах российских архивов 1944 - 1953 гг.*, sv. I. 1944-1948 гг, Москва-Новосибирск 1997, s. 232. (Staljin je još 1943. godine Benešu obećavao znatan dio njemačke Šleske.)

96 V. Dedijer, *Parisa konferencija*, Zagreb 1948, s. 46-50.

Ta tijela bi bila pod nadzorom Kontrolnog vijeća, koje bi imenovalo Vijeće sigurnosti UN-a. Vijeće ministara vanjskih poslova prihvatilo je prijedlog francuskog ministra već 3. srpnja. Pretpostavljalo se da će područje Slobodnog teritorija Trsta (STT) obuhvaćati obalna područja zona A i B, koje su bile određene u sporazumu Morgan – Jovanović. Bio je to obalni pojas koji se protezao od Štivana, pa sve do ušća rijeke Mirne (od Devina do Novigrada). Ostala područja tih zona koja nisu spadala u sastav STT-a, trebala su se pak priključiti Italiji i Jugoslaviji. Potonjoj je trebao pripasti istočni dio Julijske krajine te većina Istre. S druge se strane predlagalo da se Italiji dodijele Gorica, Monfalcone, Venecijanska Slovenija i Kanalska dolina.⁹⁷ Kardelj se, međutim, oštro usprotivio tom predloženom rješenju.⁹⁸ (Osim toga, Molotovljevi je stav također bio u najmanju ruku čudan, jer je on službeno bio protiv takvoga rješenja, ali je s druge strane uvodio izmjene kod određivanja granice STT-a).⁹⁹ Francuski su prijedlog naposljetku 17. srpnja odbile i jugoslavenska i talijanska strana.¹⁰⁰

Krajem svibnja 1946. godine, to jest u stanci između dva pariškog zasjedanja, vodstva Poljske i Jugoslavije nalazila su se u Moskvi na konzultacijama. Obje su delegacije u neposrednom razgovoru sa Staljinom pokrenule pitanja o granicama. Sovjetski generalissimus je 23. svibnja primio poljsku delegaciju na čelu s Bierutom. Na samom kraju sastanka predsjednik KRN-a načeo je temu uređenja poljsko-čehoslovačke granice i požalio se Staljinu da vlasti u Pragu ne prihvaćaju „slavensku arbitražu“. Sovjetski je vođa na to izjavio kako Beneš i Jan Masaryk ovdje čine ustupak američkoj i britanskoj politici te je istovremeno istaknuo da će se ta situacija promijeniti nakon izbora u Čehoslovačkoj (26. svibnja). Staljin je tada također jamčio poljskoj strani da je bez pristanka Sovjetskog Saveza nemoguće dovesti u sumnju odredbe Postdamske konferencije vezane za zapadne granice Poljske.¹⁰¹

Staljin je pak 27. svibnja 1946. u Moskvi primio jugoslavensku delegaciju na čelu s Titom. Za vrijeme razgovora sovjetski je vođa zapitao Tita: U slučaju proglašenja Trsta slobodnim gradom, hoće li se to primjenjivati samo na grad ili i na njegovu okolicu? I kakav je status bolji za Trst – onakav kakav su imali Klajpeda ili Gdańsk? Tito je na to odgovorio da u okolici Trsta žive Slovenci, zbog čega se pitanje statuta može primjenjivati samo na grad. Ipak, on će željeti Trst priključiti Jugoslaviji. Molotov je tada međutim izjavio da bi za Trst bio povoljniji onakav status kakav je imala Klajpeda (1919-1922). Ta Molotovljeva sugestija, kojom je završena tema Trsta, upućivala je na to da je sovjetsko vodstvo već zapravo odustalo od bitke za pripojenje grada Jugoslaviji. Osim toga, iz stenograma spomenutih jugoslavensko-sovjetskih razgovora može

97 Z. Rutyna, *op. cit.*, s. 254-260.

98 A. Bebler, *Čez drn in strn. Spomini*, Koper 1981, s. 162-163; A. Bebler, *Za pravične meje nove Jugoslavije*, Ljubljana 1949, s. 5-6.

99 L. Gibianskii, The Trieste issue and the Soviet Union in the 1940s, [u:] *Vojna in mir na Primorskem*, Koper 2005, s. 386-387.

100 R. Zięba, *op. cit.*, s. 88.

101 Zapis razgovora Staljina s Bierutom i Osóbkom-Morawskim (Moskva, 24. svibnja 1946), [u:] *Восточная Европа...*, s. 462-463.

se zaključiti kako je Staljin problem Trsta vješto povezivao s problemom priključenja Albanije Jugoslaviji.¹⁰²

Tito je još prije posjeta Moskvi obavijestio sovjetskog veleposlanika u Beogradu, Anatolija Lavrentjeva, da ga je poljska strana zamolila za posredovanje u sporu sa Čehoslovačkom. Maršal, koji je tada bio u SSSR-u, nastojao je od sovjetskih vlasti doznati kakav stav treba zauzeti u slučaju Zaolzja. Sam je Staljin travanjску čehoslovačku predstavku smatrao dijelom predizborne kampanje. Jugoslavija je bila obvezatna suzdržati se od bilo kakvih „diplomatskih koraka“.¹⁰³

Za vrijeme tih moskovskih konzultacija, članovi poljske i jugoslavenske delegacije sastali su se na banketu što ga je u čast Tita priredio Molotov. Tijekom banketa Osóbka-Morawski je u prisutnosti Molotova i čehoslovačkog veleposlanika u Moskvi Jiřija Horáka javno ponovio svoju ideju slavenske arbitraže. Čehoslovačko Ministarstvo vanjskih poslova prema toj ideji bilo je vrlo skeptično. U Pragu su smatrali da bi to bila repriza 1920. godine i međunarodne arbitraže, koja ni sada ne bi donijela ništa novo.¹⁰⁴ Međutim, sovjetska je strana strahovala da bi arbitraža mogla ojačati Titov položaj u komunističkom pokretu.¹⁰⁵ U svakom slučaju, jugoslavenski maršal, u skladu sa Staljinovom smjernicom da se ne poduzimaju „diplomatski koraci“ nije baš izgario od želje za arbitražom. U principu, nijedna strana nije reagirala na poljsku inicijativu.

Veleposlanik Korbel je 31. svibnja razgovarao s ministrom vanjskih poslova FNRJ Stanojem Simićem. Razgovor se ticao poljsko-čehoslovačkog graničnog spora. Simić nije krio da čehoslovačko upućivanje predstavke iz travnja 1946. godine smatra pogrešnim. U tom je razgovoru jugoslavenski ministar smatrao da je to bio štetan manevar koji je ugrozio solidarnost slavenskih naroda. Simić je razrješavanje poljsko-čehoslovačkog spora vidio u održavanju *status quo*. Prema njegovom mišljenju, Poljska bi odustala od pretenzija na Zaolzje, a Čehoslovačka od preuzimanja Kłodzka.¹⁰⁶ Drugim riječima, Simić je ovdje predstavio neutralni koncept *status quo*, koji se tada pojavio u jugoslavenskim političkim krugovima. Nije slučajno da je i Sten-Soberski, prisjećajući se tadašnje jugoslavenske politike vezane za čehoslovačko-poljski spor, u njoj primijetio početke nesvrstanosti.¹⁰⁷ Ovdje nije sporno da je sovjetska strana imala veliki problem s izlaskom iz te situacije. Staljin je u početku vjerovao u pronalaženje kompromisa preko bilateralnih poljsko-čehoslovačkih pregovora. Međutim, Staljin je krajem srpnja 1946. počeo gubiti strpljenje. Tada je sovjetsko vodstvo uputilo poljskim i čehoslovačkim vlastima posebnu poruku u kojoj im preporučuje obustavljanje graničnog spora na „dvije

102 *Jugoslavija – SSSR, Susreti i razgovori na najvišem nivou rukovodilaca Jugoslavije i SSSR 1946–1964*, sv. I, Beograd 2014, s. 51-54.

103 L. Gibianskii, Yugoslavia and the Cold War, *Cold War International History Project Bulletin*, br. 10, 1998, s. 123, 127.

104 *Zaolzie w świetle...*, s. 97-98.

105 M. Pasztor, *op. cit.*, s. 335.

106 J. Korbel ministarstvu vanjskih poslova u Pragu, (Beograd, 1 lipnja 1946) [u:] Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky Prag (dalje AMZV), GS-A, 1945-1954, Jugoslavie, s. 1-2.

107 Z. Stoberski, *op. cit.*, s. 279.

godine“ i sklapanje ugovora o prijateljstvu i uzajamnoj pomoći.¹⁰⁸ Čini se kako Staljin zapravo nije želio da poljsko-čehoslovački spor završi na međunarodnoj areni, a osobito zbog toga što je sovjetska strana već imala loše iskustvo sa sukobom oko Trsta.

Pitanje STT-a postalo je glavni predmet rasprave jugoslavenske delegacije na mirovnoj konferenciji u Parizu, koja se održala između 29. srpnja i 15. listopada 1946. godine. Jugoslavensku je delegaciju predvodio Kardelj. Jugoslaveni su još prije početka konferencije, 18. srpnja, VMVP-u predložili prijedlog proglašenja STT-a, koji bi bio pod kontrolom Vijeća sigurnosti UN-a, ali neutralan i demilitariziran te vezan realnom unijom s FNRJ. Jugoslavija bi uspostavila i guvernera STT-a, kojeg bi kontrolirao povjerenik imenovan u Vijeću sigurnosti UN-a. Trst bi postao slobodna luka, ali ipak bi bio logistički, carinski i fiskalno povezan s FNRJ-om.¹⁰⁹

U glasovanju vezanom za određivanje granice Jugoslavije i Italije, zapravo su jedino Čehoslovačka i Poljska podržavale jugoslavensku delegaciju.¹¹⁰

Prema mišljenju poljskoga povjesničara Ryszarda Ziębe, u poljskom ministarstvu vanjskih poslova su „još u rujnu 1945. postojale sumnje oko toga treba li se zalagati za priključenje Trsta Jugoslaviji“.¹¹¹ Ta kolebanja su se zasigurno pojavila zbog sugestija sovjetskih drugova. Štoviše, poljska je strana uspostavljanje STT-a i dalje asocirala s lošim iskustvom vezanim za Slobodni Grad Gdańsk. Sudionik pariške konferencije Vladimir Dedijer obratio je na to pozornost: „poljski izaslanik Winiewicz [...] je jedan dio svoga govora posvetio usporedbi Gdańska i Trsta: ‘I Gdańsk i Trst su luke gospodarski povezane sa svojim zaledima te korištene kao baza za agresiju. Trst je predviđen kao najveća jugoslavenska luka, ali ako bude odsječen od Jugoslavije, to bi značilo da se u Jadranskome moru mora stvoriti nova Gdynia. Talijanski koridor duž obale do Trsta za Italiju mora odigrati onakvu ulogu kao što je Istočna Pruska u slučaju Gdańska odigrala za Njemačku.’“¹¹²

Američki državni tajnik James Byrnes je 6. rujna 1946. u govoru održanom u Stuttgartu spomenuo, između ostaloga, i oblik poslijeratnih sjevernih i zapadnih granica Poljske. Po tom pitanju, američki je političar smatrao kako „veličina područja koja trebaju pripasti Poljskoj, mora biti određena tek za vrijeme konačnih pregovora“.¹¹³ Drugim riječima, Byrnesov je govor inspirirao i njemačke i čehoslovačke političke krugove koji su negirali oblik novih granica Poljske.

Zbog toga nije slučajno da je već 11. rujna veleposlanik Wende spomenuo Byrnesov govor u razgovoru s čehoslovačkim ministrom rada i socijalne politike Zdeněkom Nejedlým za vrijeme njegovog posjeta Beogradu. Wende je tada predložio da je Byrnesov govor posljedica čehoslovačke predstave iz travnja 1946, što nije povoljno za

108 Peticija vlade SSSR-a, (Moskva, 26 srpnja 1946), [u:] *Восточная Европа ...*, s. 492-493.

109 A. Bebler, *Za pravičnu...*, s. 5-22.

110 J. Jeri, *Tržaško uprašanje po drugi svetovni vojni. Tri faze diplomatskega boja*, Ljubljana 1961, s. 168-169; Usp. R. Zięba, *op. cit.*, s. 92-102.

111 R. Zięba, *op. cit.*, s. 95.

112 V. Dedijer, *op. cit.*, s. 196.

113 *Zbiór Dokumentów*, pod red. Juliana Makowskiego, 1946, br. 10-11, s. 355.

rješavanje spora između Varšave i Praga. Osim toga, poljski veleposlanik nije krio da prema njegovom mišljenju, Byrnes prije svega podupire njemačke pretenzije. S druge strane, Nejedlý je priznao kako je upućivanje predstavke bila pogreška. Čehoslovački veleposlanik također nije tajio da nova Gottwaldova vlada, aktivna nakon izbora, provodi novu politiku što se tiče odnosa s Poljskom. („Slučaj Kłodzka za nas više nije aktualan“). S druge pak strane, veleposlanik nije krio da „benešovci“ imaju u vezi toga različito mišljenje.¹¹⁴ Gottwaldova je grupa, naravno, odustala od ranijih postavljenih pretenzija prema Poljskoj tek pod utjecajem neposredne Staljinove intervencije.

Tito je u razgovoru s Wendeom također izrazio nadu da će vlasti u Varšavi i Pragu nakon izbora u Čehoslovačkoj brzo naći rješenje za ovu bezizlaznu situaciju u međusobnim odnosima.¹¹⁵ Unatoč svemu, Wende se, reagirajući na Byrnesov govor, još u prvoj polovici rujna 1946. obratio Titu s molbom da Poljskoj novinskoj agenciji pošalje službenu izjavu vezanu za poljsku granicu na Odri i Nisi.¹¹⁶ Mediji su objavili tu izjavu 26. rujna. Tito je kritizirao Byrnesov govor te je također rekao kako je „pravednost u razrješenju pitanja tih granica (na Odri i Nisi) u potpunosti na strani bratske nam Poljske“.¹¹⁷

Veleposlanik Wende spominje kako je „maršalova izjava dignula halabuku, pogotovo u kontekstu Byrnesovog govora“.¹¹⁸ Dan nakon objavljivanja te izjave, Poljska novinska agencija izvijestila je kako je 26. rujna čehoslovački premijer Gottwald izjavio da su „prema našem mišljenju, zapadne granice Poljske konačne“.¹¹⁹

Titova je izjava imala još jednu posljedicu. Naime, vlasti „lublinske“ Poljske smatrale su da je to savršen trenutak da uzvrate posjet Jugoslaviji.¹²⁰ S druge su pak strane, jugoslavenske vlasti htjele napraviti propagandu predstavljajući taj posjet kao podršku zahtjevima FNRJ na konferenciji u Parizu.

Podsjetimo se da je, unatoč prosvjedima jugoslavenske delegacije, pariška konferencija završila 15. listopada 1946. prihvaćanjem podjele dotadašnjih Zona A i B te osnivanjem STT-a pod protektoratom UN-a. Također je dogovoreno da će, prije konačnog potpisivanja ugovora, oni biti doradeni na sljedećim zasjedanjima Konferencije VMVP-a. U takvoj situaciji, jugoslavenska je strana posljednji put pokušala poništiti zaključke pariške konferencije.¹²¹ Zbog toga su jugoslavenski komunisti započeli propagandnu kampanju velikih razmjera. Zanimljivo je kako su za to iskoristili upravo

114 J. K. Wende, *Rozmowa z ministrem Nejedli*, (Beograd 11 rujna 1946), AMSZ, fond 6, kutija 246, svežanj 17, s. 23-25.

115 J. K. Wende do J. Olszewskiego, (Beograd 13 rujna 1946), AMSZ, fond 6, kutija 246, svežanj 17, s. 21.

116 J. K. Wende, *op. cit.*, s. 332.

117 *Rzeczpospolita*, 26. rujna 1946, s. 1.

118 J.K. Wende, *op. cit.*, s. 333.

119 *Rzeczpospolita*, 27. rujna 1946, s. 1.

120 J. K. Wende, *op. cit.*, s. 332-333.

121 J. Pirjevec, *Trst je naš!* *Boj Slovencev za morje (1848-1954)*, Ljubljana 2007, s. 342-354; usp. Z. Rutyna, *op. cit.*, s. 260-295; Molotov je težio da SSSR preuzme većinu reparacija priznatih Jugoslaviji, vidi J. Pirjevec, *Tito in...*, s. 220.

poljsku delegaciju najviših partijskih i vladinih dužnosnika, koja je gostovala u Jugoslaviji između 18. i 25. listopada i na čijem su čelu bili Bolesław Bierut i Michał Rola-Żymierski.¹²² Boravak poljske delegacije bio je dobro smišljen i isplaniran dio propagandne kampanje, koja je trebala pokazati podršku savezničke zemlje jugoslavenskim teritorijalnim pretenzijama. Već je na samom početku posjeta, 19. listopada, u čast poljskih gostiju u Beogradu održana velika parada Jugoslavenske armije, koja je istovremeno bila i demonstracija snage.¹²³

Osim Beograda, poljska je delegacija posjetila Hrvatsku i Sloveniju te Bosnu i Hercegovinu. Poljske su goste u tom obilasku pratili Tito i vodstvo KPJ-a na čelu s Milovanom Đilasom, Aleksandrom Rankovićem i Kočom Popovićem.¹²⁴ Poljska delegacija boravila je 22. listopada u Sloveniji.¹²⁵ Istoga je dana delegacija stigla u Ljubljanu, gdje su ih na željezničkom kolodvoru dočekali slovenski čelnici. U dočeku su, među ostalima, sudjelovali Kardelj i slovenski premijer Miha Marinko.¹²⁶ Za vrijeme boravka u Ljubljani Tito je održao govor u kojemu je zahvalio za podršku koju je Poljska iskazala Jugoslaviji na nedavnoj mirovnoj konferenciji u Parizu. Tito je rekao: „Ja u ime svih vas mogu odgovoriti, da i narodi Jugoslavije isto tako boluju zbog nepravde, koja se hoće nanijeti poljskom narodu mijenjanjem granica, koje su krvlju zapečaćene u ovom rata“. Jugoslavenski je vođa, spominjući Byrnesov govor primijetio: „da ćemo mi u slučaju poljske granice isto tako čvrsto stajati uz poljski narod, kao što čvrsto stojimo kad su u pitanju i naše granice“. Za vrijeme govora, okupljeni je narod skandirao: „Poljska, Poljska – Trst je naš!“ Istoga je dana Bolesław Bierut u sjedištu slovenske vlade dodijelio slovenskom vodstvu visoke počasti. Tijekom dodjele priznanja vođa KRN održao je kratak govor u kojem je podržao jugoslavenske teritorijalne pretenzije. Bierut je, između ostaloga, rekao: „Jugoslavenski narod, kao i svi slavenski narodi, ne žele tuđu zemlju, ali žele da zadrže svoju, jer na nju imaju pravo. Julijska krajina i Trst je slovenska zemlja“.¹²⁷

Delegacija se nakon toga zaputila na Bled i u Postojnu, gdje su Tito i Bierut, u skladu s uhdanom shemom, održali daljnje govore o pariškoj konferenciji, u svojoj propagandi spretno koristeći zajedničku borbu za nove granice. Predsjednik Bierut je, gostujući na Bledu, direktno usporedio slične situacije u kojima su se tada našle Poljska i Jugoslavija: „Jugoslavenski se narodi moraju boriti za svoja prava na zapadne granice na isti način na koji nama neki žele ograničiti prava na naše povijesne pjastovske granice“.¹²⁸ Tito je u Postojni pak naveo: „I naša poljska braća moraju isto tako još i danas da se bore za svoja pravda, da im se ne bi oduzelo ono što je njihovo, njihove krvlju natopljene,

122 Z. Rutyna, *op. cit.*, s. 221.

123 *Borba*, br. 251, 20. listopada 1946, s. 1-2.

124 AJ, KMJI - 2-a/62, (18-26. listopada 1946).

125 *Naše delo*, br. 29, 26. listopada 1946, s. 1.

126 *Borba*, br. 254, 23. listopada 1946, s. 1.

127 *Vjesnik*, br. 462, 24. listopada 1946, s. 1.

128 *Slovenski poročevalec*, 24. listopada 1946, s. 1.

tamo na Odri. Jer, neki strani reacionari hoće da izmjene već stvorene granice na štetu poljskog naroda“.¹²⁹

Bierut je u svom pozdravnom govoru 25. listopada u Beogradu također spomenuo „nesporno pravo“ Jugoslavije na Julijsku krajinu i Trst te Poljske na granicu na Odri i Lužičkoj Nisi.¹³⁰

Stanoje Simić, tadašnji ministar vanjskih poslova FNRJ, konačno je 10. veljače 1947. u Parizu potpisao mirovni ugovor s Italijom. Ministar Simić je protokolu potpisivanja pridružio i „Deklaraciju Vlade FNRJ povodom potpisivanja Mirovnog ugovora s Italijom“, što je bio svojevrsan protest Jugoslavije protiv mirovnog ugovora. U toj je Deklaraciji Vlada FNRJ izjavila kako je taj ugovor potpisan pod prisilom, i bez obzira što su ga potpisali, narodi Jugoslavije „neće se odreći teritorija koji su etnički njihovi“. Sukladno s pariškim mirovnim sporazumom, STT je dobio međunarodni status.¹³¹

Poljska i Čehoslovačka su pod pritiskom Moskve 10. ožujka 1947. potpisale ugovor o prijateljstvu. Granična pitanja (Kłodzka zemlja i Zaolzje) ipak su ostala neriješena.¹³² Tek je ugovor između Narodne Republike Poljske i Čehoslovačke, sklopljen 14. lipnja 1958, konačno odredio granice među državama.¹³³ S druge strane, Jugoslaveni su potpisivanjem Londonskog memoranduma 5. listopada 1954. pristali dati Italiji Trst u zamjenu za američku gospodarsku pomoć.¹³⁴ Jugoslavensko-talijanska granica definitivno je određena tek na temelju Osimskih sporazuma potpisanih 11. studenog 1975. godine.¹³⁵

SUMMARY

The issue of post-war borders in Poland-Yugoslavia relations (1945–1946)

Both Poland and Yugoslavia tried to change the shape of their respective western borders in the years 1945–1946. For the Belgrade government retaining the city of Trieste was of pivotal importance, while the Warsaw government was actively working towards gaining so-called Recovered Territories (a propaganda term standing for parts of pre-war Germany). Polish policy was in jeopardy in consequence of Czechoslovakia's claims to the former German part of Silesia (including the towns of Kłodzko, Koźle, Głubczyce, Racibórz, as well as Karkonosze Mountains). To make matters worse, the Poland-Czechoslovakia relations had already been tense as

129 *Borba*, nr 256, 26. listopada 1946, s. 1; U sličnome je tonu održan i Titov govor u Rijeci 23. listopada 1946. godine, vidi *Vjesnik*, br. 464, 26. listopada 1946, s. 1.

130 *Vjesnik*, 27. listopada 1946, s. 1.

131 V. Ibler, *Pariški mirovni ugovor s Italijom od 10. veljače 1947.*, „Adria“, 15/2008, s. 47-49.

132 H. Bartoszewicz, *op.cit.*, s. 291-292.

133 P. Palys, *op.cit.*, s. 138.

134 J. Jeri, *op.cit.*, s. 290-298; R. Murphy, *Diplomat among Warriors*, New York 1964, s. 423.

135 V. Škorjanec, *Osimska pogajanja*, Koper 2007, s. 194-201.

a result of former border conflict in the region of Spisz, Orawa and Cieszyn Silesia (Zaolzie). In order to defuse the situation, the idea of so-called Slavic arbitration was created by the Polish diplomacy. It was to be headed by Josip Broz Tito. The Polish government tried to influence Marshal Tito during his official visit in Poland, in the summer of 1946. Josip Broz Tito unofficially disclosed his willingness to back the Polish case, mainly for the sake of gaining Polish support for Yugoslav claims to pre-war Italian territories during the Paris Peace Conference. The Yugoslav propaganda used the revisitation of Polish delegation in the autumn of 1946 to that end. Despite numerous promises of support on the part of Poland, Marshal Tito was very cautious, waiting to see what attitude would adopt Stalin. Generally, both USSR and Yugoslavia were willing to retain the status quo – they opted for granting Poland the former German part of Silesia and acknowledging Czechoslovakia's claims to Zaolzie.

Keywords: Yugoslavia, post-war Polish borders, Josip Broz Tito, Polish-Czechoslovak conflict, Recovered Territories